

УДК: 74+76/766

Зайцева Вероніка Іванівна
викладач кафедри дизайну
Інституту мистецтв
Київського університету
імені Бориса Грінченка, м. Київ
Тел.: 050-614-30-88
nika.zaytseva@gmail.com

Зайцева Вероника Ивановна
преподаватель кафедры дизайна
Института искусств
Киевского университета
имени Бориса Гринченка, г. Киев

Zaitseva Veronica Ivanivna
lecturer department of design
Art Institute
Kiev University
name Boris Grinchenko, Kyiv

**МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА ІЛЮСТРУВАННЯ ТВОРІВ
ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО ЯК СТИЛЬОВИЙ ОРІЄНТИР
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ КНИЖКОВІЙ ГРАФІЦІ**

**ХУДОЖЕСТВЕННОЕ НАСЛЕДИЕ ИЛЛЮСТРИРОВАНИЯ
ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИВАНА КОТЛЯРЕВСКОГО
КАК СТИЛИСТИЧЕСКИЙ ОРИЕНТИР В СОВРЕМЕННОЙ
УКРАИНСКОЙ КНИЖНОЙ ГРАФИКЕ**

**ARTISTIC HERITAGE ILLUSTRATION WORKS
IVAN KOTLYAREVSKY HOW STYLE ORIENTIR
IN MODERN UKRAINIAN BOOK GRAPHICS**

Мета роботи. Дослідження мистецької спадщини ілюстрування творів Івана Котляревського та характеристика специфіки стилістичних прийомів, засобів художньої виразності видатних українських майстрів книжкової графіки у художньому трактуванні літературних образів Івана Котляревського. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні загальнонаукових методів (аналізу та синтезу, індукції та дедукції, єдності історичного і логічного) та мистецтвознавчих методів (компаративний,

типологічний, описовий). **Наукова новизна** роботи полягає у виявленні особливості стилістичних прийомів, засобів художньої виразності видатних українських майстрів книжкової графіки у художній трактовці літературних образів Івана Котляревського. **Висновки.** Нині ми маємо значний масив прекрасних творів у жанрі книжкової ілюстрації до творів українських літературних класиків. В цих творах водночас відобразилися і історія української літератури, і історія вітчизняної графіки, і історія культурно-історичного поступу України взагалі. Тому книжкова графіка є надзвичайно плідним об'єктом дослідження, тією точкою перетину, у якій відбувається процес непростих взаємодій чинників суспільно-політичних, духовно-культурних та безпосередньо художньо-естетичних.

***Ключові слова:** дослідження, культура, книга, мистецтво, ілюстрація, графіка, стиль.*

Цель работы. Исследование художественного наследия иллюстрирования произведений Ивана Котляревского и характеристика специфики стилистических приемов, средств художественной выразительности выдающихся украинских мастеров книжной графики в художественном трактовке литературных образов Ивана Котляревского. **Методология** исследования заключается в применении общенаучных методов (анализа и синтеза, индукции и дедукции, единства исторического и логического) и искусствоведческих методов (компаративный, типологический, описательный). **Научная новизна** работы заключается в выявлении особенности стилистических приемов, средств художественной выразительности выдающихся украинских мастеров книжной графики в художественной трактовке литературных образов Ивана Котляревского. **Выводы.** Сейчас мы имеем значительный массив прекрасных произведений в жанре книжной иллюстрации к произведениям украинских литературных классиков. В этих произведениях одновременно отразились и история украинской литературы, и история отечественной графики, и

история культурно-исторического развития Украины вообще. Поэтому книжная графика чрезвычайно плодотворный объект исследования, та точка пересечения, в которой происходит процесс сложных взаимодействий факторов общественно-политических, духовно-культурных и непосредственно художественно-эстетических.

Ключевые слова: исследования, культура, книга, искусство, иллюстрация, графика, стиль.

Objective. Research works illustrating the artistic heritage of Ivan Kotlyarevsky and characteristics of the specific stylistic devices and means of artistic expression famous Ukrainian book graphics artists in the artistic interpretation of literary images of Ivan Kotlyarevsky. **Research methodology** is to apply scientific methods (analysis and synthesis, induction and deduction, unity of historical and logical) and methods of art (comparative, typological, descriptive). **The scientific novelty** of the work is to identify the features of stylistic devices and means of artistic expression famous Ukrainian artists in the book graphic art interpretation of literary images of Ivan Kotlyarevsky.

Conclusions. Today we have a large amount of fine works in the genre of book illustrations for works by Ukrainian literary classics. In these works both reflected and the history of Ukrainian literature, history and national schedules, history and cultural and historical development of Ukraine in general. So book graphics are extremely fruitful object of study, to the point of intersection, which is the process of interaction of factors difficult socio-political, spiritual, cultural and artistic and aesthetic directly. A special place in the Ukrainian book graphics has always been artistic heritage illustration of the classics of Ukrainian literature. The book design has always been eminent in the Ukrainian graphic art.

Keywords: research, illustration, culture, images, book art, illustration, graphics, style.

Актуальність проблеми.

Дослідження в галузі ілюстрування книжки є актуальним в сучасних умовах культурного відродження України. Процеси демократизації та національного відродження неабияк актуалізують потребу у дослідженні мистецької спадщини українських графіків, що оформлювали твори класика української літератури Івана Котляревського. Тому ілюстрації до літературних творів І. Котляревського видаються надзвичайно цікавим та евристично перспективним матеріалом, дослідження якого дозволяє розкрити зміст та джерело тих чи інших художньо-стилістичних видозмін у творчості видатних художників-ілюстраторів. Це має служити прикладом корисного досвіду у творчій діяльності сучасних художників-дизайнерів, ілюстраторів, що безперечно, сприятиме подальшому розвитку книжкового мистецтва України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Звичайно, українське мистецтвознавство не могло пройти повз явище української книжкової графіки. Здобуткам вітчизняних майстрів книжкової ілюстрації присвячено чимало мистецтвознавчих робіт, зокрема, таких знаних науковців як Л. В. Владич, А. П. Шпаков, І. І. Верба, П. О. Білецький, Н. Ю. Белічко, М. О. Криволапов, О. В. Ламонова, О. К. Федорук, О. А. Лагутенко, О. О. Авраменко, в яких виявлено різні школи, напрями, особливості творчого методу та стилю різних майстрів.

Серед останніх загальних праць найґрунтовніше українська графіка представлена у п'ятому томі «Історії українського мистецтва» (2006). Так, у главі «Мистецтво другої половини 1950-х – 1980-х років» висвітлені основні етапи розвитку та здобутки українського образотворчого мистецтва, зокрема у статті «Графіка» Олесі Авраменко окреслено загальний стан української графіки, що охоплює 1950 – 1980 рр.; докладніше книжкова графіка II половини ХХ ст. досліджена в статті «Книжкова графіка» Оксани Ламонової.

Серед робіт, присвячених українській графіці, особливе місце посідають праці Леоніда Владича. Він чи не першим з мистецтвознавців помітив, зрозумів графіків нової генерації саме як художників книги і сміливих реформаторів книжкового мистецтва. Так в книзі Л. Владича «Мовою графіки» проаналізовано, як змінювались художні смаки та стилі в процесі оформлення літературних творів. В галузі книжкової графіки маємо дослідження П. Білецького, присвячені творчості Георгія Нарбути. Автор наголошує, що «художник аналізує засоби художньої виразності, образного та конструктивного рішення книги. Книжка сприймається ним, як ідеальний цілісний продукт культури, як живий організм, що здатний змінювати сприйняття реальності. Митець приділяє особливу увагу у книжкових і станкових роботах пам'яткам минулого, пропущені через досвід сучасності, вони видозмінені, в них є елемент стилізації, акцентування, перебільшення».

Відомий мистецтвознавець Анатолій Шпаков в своїй книзі «Художник і книга» досліджує шляхи становлення і розвитку української книжкової графіки, розкриває творчий доробок українських художників-ілюстраторів радянського періоду. Автор зазначає, що саме у виборі найважливішого з точки зору ілюстратора й виявляється його творча індивідуальність та його тенденційність. Це пояснює й різнохарактерність трактування певних класичних творів в ілюстраціях різних художників. Так, наприклад, «Енеїда» І. Котляревського в роботах І. Їжакевича – по суті побутова поема, позбавлена героїки й пафосу, а разом і бурлеску; а в ілюстраціях М. Дерегуса образи поеми трактовані майже в карикатурно-сатиричному плані.

В монографії відомого критика та мистецтвознавця Михайла Криволапова, детально розглядаються ілюстрації Анатолія Базилевича до «Енеїди». Ця монографія й досі залишається однією з фундаментальних праць про художника, де автор зазначає: «Базилевич підійшов до «Енеїди» І. Котляревського не як до припалої порохом старовини, а як до живого,

співзвучного почуттям і думкам наших сучасників». Головним завданням для художника стає, передусім, розкриття змісту літературного твору та психологічної характеристики його героїв».

Через розкриття душевних порухів і характерів художники-ілюстратори майстерно передають емоційний лад літературного твору, працюючи над ілюстраціями із захопленням вирішують завдання створення цілісного книжкового організму. «Ентузіасти, які своєю творчістю, своєю практичною роботою сприяли піднесенню мистецтва сучасної книги з її новими якісними прикметами» – пише Ігор Верба.

Образотворча мова була чутливою до мистецьких шукань, у творах помітні впливи різних художніх напрямів – футуризму, неопримітивізму, експресіонізму, кубізму, конструктивізму, хоча визначальними залишалися традиційні мотиви зазначає Ольга Лагутенко в книзі «Українська графіка першої третини ХХ століття».

Втім, дослідження творчого доробку українських майстрів книжкової графіки аж ніяк не можна назвати вичерпаним.

Мета статті.

Метою даної статті є дослідження мистецької спадщини ілюстрування творів Івана Котляревського та характеристика специфіки стилістичних прийомів, засобів художньої виразності видатних українських майстрів книжкової графіки у художньому трактуванні літературних образів Івана Котляревського.

Виклад основного матеріалу.

Особливе місце в українській книжковій графіці завжди займала мистецька спадщина ілюстрування творів класиків української літератури.

Яскраве та хвилююче слово класиків української літератури Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Івана Котляревського та багатьох

інших, надихали вітчизняних графіків на відповідні образотворчі інтерпретації їх творів.

Перша ілюстрована «Енеїда» Івана Котляревського вийшла в 1912 році окремою книжкою з друкарні А. І. Гросмана в Києві. Книга проілюстрована літографіями з малюнків олівцем, виконаних у 1874–1875 рр. тоді, ще юним Порфірієм Мартиновичем. Над ілюстраціями до «Енеїди» Івана Котляревського Мартинович почав працювати в Петербурзькій Академії мистецтв. Героями його композицій були українці, його земляки – полтавчани. Художник один з перших повністю ілюструє «Енеїду» Котляревського. Не всі з цих ілюстрацій досконалі з формального боку, деякі слабо скомпоновані, особливо багатофігурні. Але кілька малюнків з цієї серії піднімаються до рівня великого творця «Енеїди».

Вдруге ілюстроване ювілейне видання до поеми І. Котляревського «Енеїда» побачило світ в 1903–1904 рр. Оригінали малюнків були створені Василем Корнієнком видатним українським живописцем і графіком. Художник мав намір намалювати малюнки до всієї історії України, щоб якнайкраще змалювати минуле, він студіював народні думи та пісні, кожна дума чи пісня мала бути намальована пензлем. Акцентування національної тематики привносить неповторні ознаки у створення майстром прекрасних за своїм рівнем художніх образів.

Пошуки в галузі суто графічної мови і мистецтва книги знайшли розвиток у творчості Георгія Нарбута. Взірцем глибокого занурення в життя та побут людини було народне мистецтво, якому властиві певні канони і умовності, захоплення яскравими фарбами та безпосередність світовідчуття, уникнення зовнішньої описовості. У графічній творчості Георгія Нарбута поєдналися різні стилі й мистецькі напрями – від модерну, неокласицизму, необароко до неопримітивізму, футуризму включно. Полістилізм пластичної мови Нарбута став тим підґрунтям, на якому з'явилося таке неповторне явище, як «нарбутівська течія» в українському мистецтві 1920-х років. [5, с. 128].

Останнім мистецьким задумом Георгія Нарбута було ілюстрування «Енеїди» Івана Котляревського, але через передчасну смерть він встиг виконати лише одну ілюстрацію. За ілюстрування твору художник взявся у 1918–1919 роках. Його пробна ілюстрація до поеми стала «барвистим акордом» не тільки у заспіві до поеми, а й до всіх подальших її ілюструвань. Митець сприйняв «Енеїду» як поему про велич і непоборність українського народу і виконав малюнок в урочистому піднесеному плані. Казкове враження справляє гармонійне поєднання різних відтінків червоного кольору, яким характеризується Енеєва ватага, і ніжних тонів краєвиду. [2, с. 118].

Протягом 20-х років у книжковій графіці працював самобутній майстер Іван Падалка. Спадщина митця досить різноманітна, в його творах помітні ознаки різних напрямів мистецтва тих років. Творчість Івана Падалки неможливо віднести до якогось одного певного напрямку – реалізму, неопримітивізму, конструктивізму. Наприкінці 20-х – початку 30-х років ХХ століття І. Падалка почав створювати ксилографічні ілюстративні обкладинки. Ксилографії майстра лаконічні. Він очищує форму від зайвих деталей і прикрас, декоративно вирішує великі маси й окремі деталі. Позитивною рисою ілюстрацій Падалки є також чітко визначена національна своєрідність, що в першу чергу виявляється в неповторній характерності й типовості художніх образів, пейзажу, побутового оточення й одягу.

В 1931 році Іван Падалка ілюструє поему І. Котляревського «Енеїда». У відомій роботі до книжки художник знову повертається до улюбленої народної лубочної картинки. Його Еней, зображений на тлі тугих вітрил, які несуть козацькі чайки по високих хвилях. Поривчастий рух героя художник поєднує з непохитною позою, динамізм ліній – із загальною симетрією композиції. Падалка застосовує грибінчастий штрих, ритмічні повтори ліній, лаконічні абриси.

Внесок Івана Падалки в розвиток української книги не вичерпується лише його власним доробком на цій ниві. Викладаючи в Харківському

художньому інституті (1925 – 1934 рр.), він виховав багатьох талановитих графіків: Й. Дайца, О. Довгаля, М. Котляревську, М. Дерегуса, І. Хотінка, М. Фрадкіна та чимало інших відомих майстрів книги. Завдяки йому бойчукістська школа набула розвитку в творчості Олександра Довгаля, який приділяв велику увагу декоративним елементам в оформленні книжки (заставкам, кінцівкам, ініціалам), а також постійно прагнув досягти органічної єдності ілюстрацій з шрифтовим набором. Працюючи над ілюстраціями, головну увагу митець звертав на психологічний зміст літературного твору, тому часто будував сюжети на протиставленні характерів головних героїв.

Останньою і, можливо, найцікавішою його роботою у книжковій графіці були ілюстрації до «Енеїди» І. Котляревського. Це сімдесят малюнків, що відзначалися надзвичайною живописністю і, водночас, графічною чіткістю. Цьому сприяла техніка виконання – акварель, пройдена пером. Сповнені гумору ілюстрації постають як образотворчий життєпис народного буття українців. В той же час тут звучать і саркастичні нотки, що висміюють суспільні недоліки поза конкретним часом. В інтерпретації художника події більш ніж столітньої давності наближаються до сучасності.

Українську книжкову графіку цього часу не можна уявити без доробку відомого майстра ілюстрації Івана Їжакевича (1864–1962) – український графік, художник, іконописець, письменник працював у галузі станкового і монументального живопису, книжкової ілюстрації. В 1948 році Їжакевич у співавторстві із своїм учнем Ф. Коновалюком ілюструє «Енеїду» Івана Котляревського. Тут колористична манера яскрава, часто побудована на контрастах. Ілюстрації тем сатиричні, однак замість гумору гротеск. Українізовані олімпійці греки і латиняни, перенесення українського побуту в чуже оточення – все це викликає стільки зумисних алогізмів. Цікаво зроблені заставки та кінцівки до «Енеїди». Це контурні малюнки: шаржі, батальні сценки.

Протягом багатьох років сприяв формуванню характерних ознак мистецтва книги як художник і вихователь молоді Василь Іллч Касіян. (1896–1976). Його багатогранна художня творчість та громадська діяльність залишили глибокий слід в українському мистецтві.

Ілюстрації Касіяна відрізняються народністю типів, простотою вислову, ясністю сюжетної лінії. В його малюнках немає артистизму й зовнішнього блиску, вони дуже прості, навіть наївні. Але це не дилетантська наївність, а вміння автора знайти таку графічну мову, яка відповідає змісту й духу літературних творів. Згадуючи ілюстрації до «Енеїди» І. Котляревського, можна зазначити, що композиції ілюстрацій надзвичайно динамічні, в них відчувається любов митця до складних ракурсів. Вони побудовані на багатоплановості розкриття сюжетних ліній, при збереженні єдиного композиційного центру.

В 30-ті роки багато й плідно працював у галузі книжкової графіки Михайло Дерегус. Він створив ряд ілюстраційних циклів. Неабиякий інтерес художник виявляє до історичного минулого нашої Батьківщини. Його приваблюють героїчні, сповнені романтизму образи. Тому він охоче ілюструє книги, в яких змальовані події значні, виняткові, а герої – мужні, статечні, величні і благородні у своїх вчинках, щирі і відверті у почуттях. В образах козацтва і трудового селянства Дерегус підкреслює відвагу, звитяжність, вірність обов'язку і разом з тим людяність і поетичну вдачу. Такі його ілюстрації до поеми «Енеїда» І. Котляревського (1936). Відносно цієї роботи художник розповідав: «Це сталося давно, 1937-го, у Харкові, побачили світ мої перші ілюстрації до «Енеїди» І. Котляревського. Соковитий гумор поеми я сприйняв по-своєму. Мені навіть докоряли, що ці ілюстрації надто експресивні. Але, як вважав, саме так треба було сприймати цей своєрідний памфлет на кріпосництво. От з цього часу я і почав звертатися до ілюстрування художньої літератури».

Поряд з визначними майстрами першої половини ХХ століття такими, як І. Їжакевич, В. Касіян, М. Дерегус починають працювати і

випускники художніх вузів, для яких творча зрілість настала вже після Другої Світової війни. В еволюції мистецьких форм неможливо точно визначити час народження нового, неможливо провести якоїсь межі, що відділяла б творчість майстрів старшого покоління від активного зростання творчого доробку тих, що йдуть на зміну. Якщо творчість майстрів старшого покоління помітно об'єднує спільність образно-стилістичних засобів, то молодше покоління незмінно прагне до особистої неповторності.

Період 50–70-і роки, що синтезує надбання українських графіків першої половини двадцятого століття, позначений активними пошуками нових форм художнього оздоблення книги, духом новаторства, пошуками національної своєрідності образної мови, сприйняттям книги як підпорядкованого законам архітектоніки єдиного художньо-поліграфічного організму. В цей час розпочинають свій творчий шлях молоді художники, імена яких в історії українського мистецтва з часом об'єднують терміном «шестидесятники», а їхні творчі здобутки визначають та репрезентуватимуть принципово новий напрям в українській графіці.

Отже, друга половина 50-х років ХХ століття відкриває новий етап у становленні української книжкової графіки, який закономірно був підготовлений як багатьма історично-суспільними процесами у розвитку країни, так і складним поступальним шляхом, який пройшло мистецтво книги. Цей час незмінно характеризується в українському мистецтвознавстві, як період піднесення, розквіту, новітніх досягнень в галузі вітчизняного графічного мистецтва. Саме тоді почала творити плеяда молодих, яскраво-індивідуальних, талановитих митців: Г. Якутович, О. Губарєв, О. Данченко, Г. Малаков, С. Адамович, А. Базилевич, М. Компанець та ін. В їх творчості найбільш характерно визначилися провідні риси тогочасного мистецтва української графіки. Проте не слід забувати, що в цей час продовжували плідно працювати і майстри старшого покоління: В. Касіян, М. Дерегус, В. Литвиненко, О.

Довгаль та інші, чия творчість за стильовими і формальними ознаками, як правило, є візиткою 40–50-х років ХХ ст. [1, с. 128]. «Перед молодим поколінням графіків постали нові завдання, що вимагали абсолютно нових виражальних засобів, нових форм образотворення піднесених на висоту загальнолюдських філософських узагальнень і в той же час глибоко національних за суттю». [3, с. 12-13].

Друга половина 50-х років ХХ ст. ознаменувалася активними пошуками художниками-ілюстраторами нових виражальних засобів, що сприяли б асоціативно-узагальненій передачі змісту літературного твору. Це помітно вирізняє серед сучасників творчість Анатолія Базилевича (1926–2005) – народного художника України. Особливістю його образної мови є прагнення максимально наблизитися до стилю літературного твору, дати глибоку психологічну характеристику головним героям. В цьому і полягав своєрідний творчий метод митця: він шукав відповідних за рисами зовнішності та поведінки людей, що ставали прототипами персонажів літературних творів.

Визначною в творчості А. Базилевича стала робота над «Енеїдою» І. Котляревського. Ілюстрації відзначаються складністю композицій, динамічних і разом з тим чітких і зрівноважених. Художником було виконано сто тридцять ілюстрацій, розроблений макет і оформлення книги. А. Базилевич ніколи не ставив перед собою суто формальних завдань, віддаючи пріоритет розкриттю ідеї літературного твору, психологічній характеристиці персонажів. [4, с. 18].

Сплав різних художніх напрямів, творчих манер і стилістичних уподобань створив передумови виникнення різнопланового творчого доробку народного художника України Олександра Данченка (1926–1993). Митець дотримувався принципу, за яким кожна нова робота над ілюструванням книги вимагає звернення до певної графічної техніки, що є найбільш відповідною тематиці, відтвореному часові, конкретним образам літературного твору. Ця ж тенденція проявилась і в ілюстраціях до

«Енеїди» І. Котляревського, виконаних в техніці лінориту і стилізованих під розпис древньогрецької кераміки (1969). Загальний образ, обраний О. Данченком для «Енеїди» – урочиста процесія. Створений ним цикл ілюстрацій є цілісним фризом, до того ж фризом замкненим. Сцени, що змінюють одна одну відповідно до сюжету поеми, підпорядковані єдиному руху. Тому особливу, винятково важливу роль в ілюстраціях О. Данченка відіграє ритм, який поєднав античні мотиви з українським фольклором. Ця робота увійшла в золотий фонд української національної художньої культури.

Помітним явищем у вітчизняному образотворчому мистецтві кінця 60-х років ХХ ст. стала серія ілюстрацій Миколи Компанця до п'єси Івана Котляревського «Наталка Полтавка» (1969 р.). Для ілюстрацій та оформлення видання характерна тонка та вишукана манера. Висміювання героїв комедії з певним перебільшенням та театральністю, гостра сатира. «...Малюнки М. Компанця позбавлені безсюжетності й статичності... привабливість малюнків полягає саме у бурхливому вирі й мінливості життя, в соковитості, хоч і лаконічними засобами, змальованих характерах персонажів книги, в драматургічно вирішених композиціях.» [6, с. 200]. Митець власною творчістю збагатив духовну скарбницю українського народу, його графічне мистецтво наповнене глибоким внутрішнім змістом та оригінальним образним вирішенням.

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок.

Таким чином, досліджуючи та аналізуючи специфіку стилістичних прийомів мистецької спадщини ілюстрування творів Івана Котляревського можна зазначити, що, як у літературі, так і в образотворчому мистецтві завжди існує підтекст, який завдяки своїй багатій асоціативності безмежно розширює можливості впливу на читача і глядача, а перед митцем розкриває широкі можливості вільного тлумачення певних образів і тем. Художник-ілюстратор, спираючись на відтворену письменником дійсність

збагачує літературний матеріал власним життєвим досвідом, власними асоціаціями, особистим ставленням до твору. Саме у виборі найважливішого з точки зору ілюстратора й визначається його творча індивідуальність, світогляд та його тенденційність. Це пояснює стилістичну різнохарактерність трактування творів Івана Котляревського в ілюстраціях різних художників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

№	Список літератури	References
1	Белічко Н.Ю. Книжкова графіка 50-70-х років ХХ століття / Н.Ю. Белічко. – К.: 2003. – 142 с.	Belichko, N. U. (2003) Knishkova grafika. Kyiv: [in Ukrainian].
2	Білецький П.О. Георгій Нарбут: альбом / П.О. Білецький, К.: Мистецтво, 1983. – 118 с.	Biletsky, P. O. (1983) Georgy Narbyt: albom. K.: Mistectvo [in Ukrainian].
3	Владич Л.В. Мовою графіки / Л.В. Владич. – К.: Мистецтво, 1967. – 248 с.	Vladich, L. V. (1967) Movou grafiki. Kyiv: Mistectvo [in Ukrainian].
4	Криволапов М.О. Анатолій Базилевич / М.О. Криволапов. – К.: Мистецтво, 1976. – 96 с.	Krivolapov, M. O. (1976) Anatoli Bazilevich. Kyiv: Mistectvo [in Ukrainian].
5	Лагутенко О.А. Українська графіка першої третини ХХ століття / О.А. Лагутенко. – К.: Грані-Т, 2003.– 128 с.	Lagytenko, O. A. (2003) Ukrainska grafika pershoi tretiny XX stolittia. Kyiv: Grani-T [in Ukrainian].
6	Шпаков А.П. Художник і книга / А.П. Шпаков. – К.: Мистецтво, 1973. – 256 с.	Shpakov A.P. (1973) Hydoznik i kniga. Kyiv: Mistectvo [in Ukrainian].